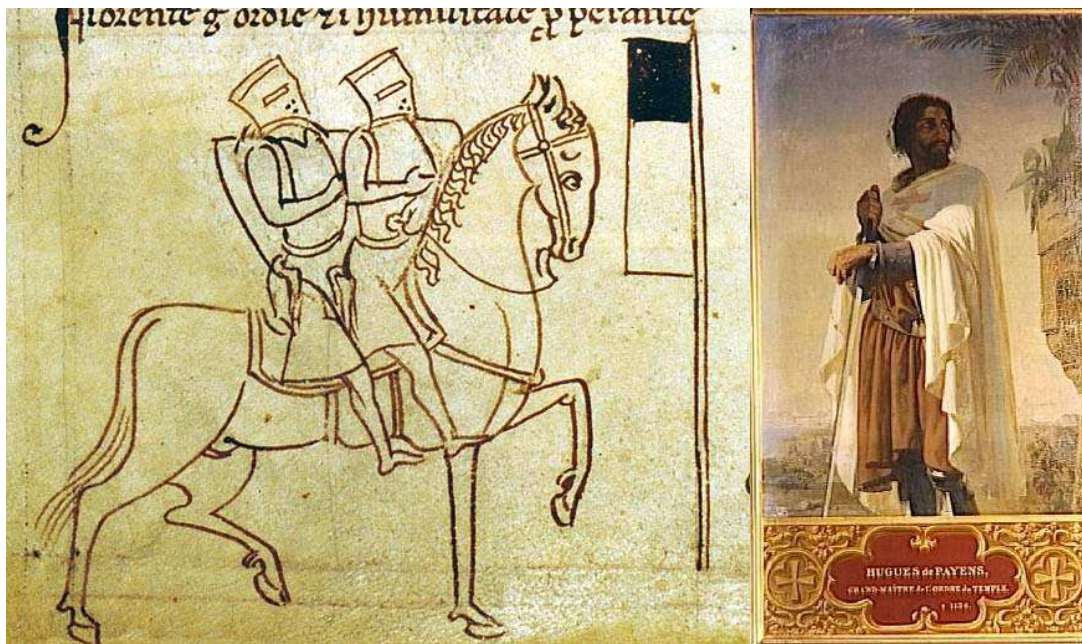

Milites Templi

Historisch compendium

Geredigeerd door
Xavier Baecke

*De tempelorde en zijn militaire functie als inspiratie voor andere militaire orders.
Milites Templi en zijn evenementen als inspiratie voor andere reënactment
groepen.*

Inhoud

Inleiding _____	2
<i>Xavier Baecke</i>	
De kruistochten: een overzicht _____	4
<i>Xavier Baecke en Michel Coenegrachts</i>	
Een overzicht van de verschillende religieuze ridderorden _____	8
<i>Jeroen Vansteenkiste</i>	
Het ontstaan van de Orde van de Arme Ridders van Christus en de Tempel van Salomo __	13
<i>Erik Vandebroek</i>	
De organisatie van de bezittingen van de tempeliers in het Westen _____	16
<i>Jeroen Vansteenkiste</i>	
De broeders van de tempel: ridder of sergent? _____	18
<i>Koen Lozie</i>	
Vrouwen bij de Tempeliers _____	19
<i>Annick Smits</i>	
Kleding in de volle middeleeuwen _____	21
<i>Annick Smits</i>	
Voeding in de 12de en 13de eeuw _____	23
<i>Natasja Coppejans</i>	

Historisch reënactment draait in eerste instantie rond beleving, dat zal menig reënactor beamen. Toch wordt vaak voorbij gegaan aan hetgeen historisch reënactment onderscheidt van tal van andere vrijetijdsbestedingen zoals LARP evenementen, verkleedfeestjes of recreatieve kampeertripjes, namelijk de historische component. Is het niet de geanimeerde reconstructie van het verleden dat het reënactment zijn meerwaarde en diepgang verschaft?

Meer en meer wordt die historische component een soort van bijzaak in het hedendaagse reënactment, voor velen volstaat het om een zekere romantische illusie van het verleden op een kampement te ervaren. Zelfs in de groepen die claimen ‘historisch correct’ te zijn, overstijgt dat zelden het niveau van de materiële cultuur. Zinnen zoals “zorg dat er geen moderne dingen zichtbaar zijn” of “is dat kledingstuk wel historisch correct” vallen geregeld op de kampementen te horen. Diepgaandere vragen daarentegen, zoals waarom bepaalde kleding werd gedragen of hoe men concreet leefde en wat men precies dacht, worden zelden geadresseerd door reënactors.

Dat is een jammere vaststelling, want het is in deze diepere historische vragen dat het ‘anders zijn’ – om een zinsnede van de befaamde antropoloog Clifford Geertz te gebruiken – schuilgaat. Het is juist het beleven van dat ‘anders zijn’ wat het reënactment zijn diepgang kan geven en wat, belangrijker nog, voor iedere reënactor een meerwaarde kan betekenen. Het ‘andere’ en misschien op sommige vlakken zelfs ‘betere’ van het verleden kan ons immers inspireren in onze moderne levens.

Om de levensstijlen, gebruiken en mentaliteiten van vervlogen tijden te vatten, is er nood aan historische onderbouwing. Het nonchalant omgaan met historische gegevens en het oppervlakkig interpreteren van primaire bronnen of secundaire literatuur, heeft al veel intellectueel leed teweeg gebracht en ook in het reënactment tieren de wildste theorieën soms vrijelijk rond. *Milites Templi* daarentegen wil op dat vlak een andere weg bewandelen. Hoewel ieder lid het reënactmentgebeuren kan en mag beleven op zijn eigen manier, staat één voorwaarde als een paal boven water: het moet historisch verantwoord gebeuren! We hebben het dan niet enkel over materiële zaken zoals kledij of wapendracht, maar ook over die gebruiken en mentaliteiten die in de tempelorde zo een fundamentele rol speelden.

In de zin van vernieuwing binnen het reënactment heeft *Milites Templi* reeds op verschillende vlakken een pioniersrol gespeeld. De militaire commando’s, het tactisch kampement of de Latijnse mis zijn daar duidelijke voorbeelden van. Het is een traject dat ons reeds op de kaart van reënactend Vlaanderen (en zelfs daarbuiten) heeft gezet en het is een lijn die wij willen aanhouden, ook op inhoudelijk vlak.

Het product van ons streven om de historische accuraatheid, maar tevens het historisch bewustzijn, van onze leden aan te scherpen, ligt hier voor en het mag gezien worden! Een groep van mensen, de meesten zonder enige vorm van historische vooropleiding, zijn erin geslaagd om een beknopt maar degelijk historisch compendium te produceren. Dat compendium beoogt een aantal prangende vragen waarmee zowel reënactors als bezoekers geregeld komen aandragen, van een degelijk, inzichtelijk en correct antwoord te voorzien. Het biedt de leden van *Milites Templi* een inhoudelijke ruggensteun en laagdrempelige introductie over een aantal thema’s die voor tempelierreënactment onontbeerlijk zijn. Die kennis wordt in dit document gepresenteerd op een

beknopen, transparante, maar toch inzichtvolle wijze. Met andere woorden, het is een document van leken voor leken.

We beginnen onze tocht doorheen het verleden met de gebeurtenis waarmee de kruisvaarderstaten en bijgevolg ook de tempelorde hun aanvang kenden, namelijk de kruistocht. In de bijdrage van Michel Coenegrachts en mijzelf worden de belangrijkste kruistochten kort uiteen gezet. Jeroen Vansteenkiste neemt daarna de fakkel over door in te gaan op de verschillende religieuze ridderorden die tijdens de volle middeleeuwen in zowel het Latijnse Oosten als op het Iberische Schiereiland zijn ontstaan. Naast een aantal bekende en minder bekende orden, geeft Vansteenkiste een excellente, korte beschrijving van de tempelorde.

Dat brengt ons naadloos tot de volgende groep thema's van deze bundel, die rond de tempelorde zelf, vanzelfsprekend het centrale gegeven voor *Milites Templi*. In een helder betoog verklaart Erik Vandebroek hoe de tempelorde het licht zag en in welke context we deze merkwaardige, nieuwe vorm van religieuze groepering moeten zien. Hierbij schuwt Vandebroek de nieuwste, academische theorieën niet, niettemin weet hij ze op een eenvoudige wijze voortreffelijk te presenteren. Jeroen Vansteenkiste gaat in zijn tweede bijdrage in op de organisatie van de tempelorde in het Westen. We mogen immers niet vergeten dat de tempelorde ook in Europa heel wat bezittingen had en onmiskenbaar ook daar zijn stempel heeft nagelaten. Koen Lozie vervolgt met het onderscheid tussen sergenten en ridders, een onderscheid dat reënactors vaak met veel vragen opzadelt. Annick Smits sluit de thema's rond de tempelorde af met haar artikel rond vrouwen en de tempelorde. Niettegenstaande dit onderwerp slechts recent door academici is aangeraakt, weet Smits reeds de eerste conclusies uit dit onderzoek treffend weer te geven.

Hoewel de tempelorde de *core business* van *Milites Templi* is, mogen we niet voorbij gaan aan de elementaire, dagdagelijkse bezigheden van het reënactment. Het gaat om een aan populariteit winnende vorm van geschiedschrijving die Duitse historici bestempelen met de term *Alltagsgeschichte*. Annick Smits bijt de spits af met haar bijdrage over de middeleeuwse kledij, waarbij zij, ondanks de grote speculatie in de vaak dubieuze reënactorliteratuur, een keurig overzicht presenteert. Ook op de kledij van de tempeliers wordt kort ingegaan. Dat doet Natasja Coppejans ook in haar deel over de middeleeuwse voeding. Naast een hoogst instructief overzicht, weet zij zelfs te verbazen met een aantal weetjes waar weinigen zullen over gehoord hebben.

Dit compendium is zeker en vast een geslaagde stap in het verder historisch opwaarderen van de vereniging *Milites Templi*, het overtrof alvast mijn verwachtingen en een woord van dank ten aanzien van de auteurs is hier zeker op zijn plaats. Misschien is het te voorbarig van deze auteur om hier een aanzet naar meer in te zien? In ieder geval hoop ik dat dit compendium voor iedere lezer, reënactor of niet-reënactor, een mooie introductie tot het tempelreënactment mag zijn. Daarnaast hoop ik dat dit streven naar een grotere historische onderbouwing zal gevolgd worden door andere reënactors en reënactmentgroepen, in die zin wens ik af te sluiten met de woorden van onze meester Erik: "De tempelorde en zijn militaire functie als inspiratie voor andere militaire orders. *Milites Templi* en zijn evenementen als inspiratie voor andere reënactment groepen."

De kruistochten: een overzicht

Xavier Baecke en Michel Coenegrachts

Een algemeen en beknopt overzicht van de kruistochten geven, is een taak die ontegensprekelijk generalisatie en selectie impliceert. In het hiernavolgend overzicht pretendeer ik dan ook niet om de volledige geschiedenis van de kruistochten weer te geven. In dit schrijfstuk zal ik mij beperken tot de grote kruisvaartoperaties die werden ondernomen naar het Latijnse Oosten, de zogenaamde traditioneel genummerde kruistochten. Hierbij zal, omwille van zijn grote belang, de meeste aandacht uitgaan naar de eerste kruistocht. Iedere kruistocht zal op een beschrijvende en eventuele manier worden beschreven met als doel de lezer een algemene indruk over deze operaties te verschaffen.

De eerste kruistocht (1096-1099): de moeder van alle kruisvaarten.

De eerste kruistocht was veruit de belangrijkste van alle kruistochten. Niet enkel resulteerde zij in de verovering van het Heilige Land en de stichting van de kruisvaarderstaten, maar het zou deze onderneming zijn die als model voor de latere kruistochten zou dienen. Deze kruistocht werd afgekondigd door paus Urbanus II in 1095 op het concilie van Clermont. Hoewel Urbanus deze oproep goed had gepland, oversteeg de massale opkomst zijn wildste verwachtingen. Niet enkel ridders of edelen reageerden enthousiast, maar ook gewone lieden en zelfs, ondanks het uitdrukkelijk verbod van de paus, vrouwen en kinderen.

De operatie viel in feite uiteen in twee bewegingen: De eerste beweging wordt vaak aangeduid als de volkskruistocht en werd geleid door eerder pragmatische en charismatische figuren zoals Peter de kluizenaar, graaf Emicho en Willem van Sans-avoir. Hoewel een deel van deze beweging het tot Anatolië heeft gebracht, wist zij daar weinig teweeg te brengen en werd zij al snel door de Turken verslagen. Wellicht is deze volkskruistocht het bekendst omwille van de Jodenvervolgingen die zij in steden als Worms en Speyer heeft aangericht.

De andere, meer officiële beweging wordt vaak de baronnenkruistocht genoemd, aangezien zij geleid werd door een aantal van de meest prominente heren uit het Latijnse Westen. Deze beweging bestond uit vier contingenten die pas in het Oosten met elkaar zouden verenigd worden: het noordelijke contingent werd geleid door Godfried van Bouillon en zijn broer Boudewijn van Boulogne; het Noord-Frans contingent werd geleid door Robrecht II van Vlaanderen, Robert Curthouse (de broer van de Engelse koning en zelf hertog van Normandië) en Steven van Blois; het Zuid-Franse contingent stond onder de leiding van Raymond van Toulouse, bisschop Adhemar van Le Puy en Hugo van Vermandois (de broer van koning Filips I van Frankrijk); het Italiaans contingent ten slotte werd geleid door Bohemond van Otranto en zijn neef Tancred.

In 1096 vertrok deze baronnenkruistocht en eind 1096 tot begin 1097 kwamen de contingenten afzonderlijk aan in Constantinopel, waar de leiders een eed zwoeren aan de Byzantijnse keizer Alexios Komnenos om de voormalig Byzantijnse gebieden terug te geven. In 1097 begon de belegering van Nicea (de hoofdstad van het sultanaat van Rum, één van de Seldjoekse islamatische staten). Om uit de handen te blijven van de kruisvaarders, gaven de burgers van Nicea zich over aan de Byzantijnen, hierdoor was het eerste kwaad bloed tussen de kruisvaarders en de Byzantijnen gezet. Later dat jaar volgde de slag bij Dorylaeum die door de kruisvaarders werd gewonnen. De kruisvaarders trokken

verder naar Antiochië, maar een deel van het leger splitste zich af onder leiding van Boudewijn van Boulogne om naar Edessa te gaan. Daar nam Boudewijn de macht en werd er graaf van de eerste kruisvaarderstaat: het graafschap Edessa.

Eind 1097 begon de lange belegering van Antiochië, die duurde tot het begin van het jaar 1098. In het voorjaar van 1098 slaagden de kruisvaarders erin om de stad met een list in te nemen, maar de overwinning was slechts van korte duur. Onmiddellijk na de inname verscheen er een groot islamitische leger aan de grenzen van de stad, dat werd geleid door Kerbogha, de emir van Mosul. Onder leiding van Bohemund slaagden de kruisvaarders erin Kerbogha te verslaan en Bohemund nam terstond de macht in Antiochië; zo werd de tweede kruisvaarderstaat gesticht, namelijk het prinsdom Antiochië.

Gedurende de laatste helft van 1098 en de eerste helft van 1099 trokken de andere kruisvaartleiders verder en in juni belegerden de kruisvaarders Jeruzalem. Aanvankelijk nam Raymond van Toulouse de leiding, maar het was Godfried van Bouillon die erin zou slagen de stad in te nemen. Jeruzalem viel op vrijdag 15 juli 1099 en Godfried werd verkozen als 'beschermer van het Heilige Graf'. Op die manier werd een derde kruisvaarderstaat, het koninkrijk Jeruzalem, realiteit. Na de eerste kruistocht slaagde de landloze Raymond van Toulouse erin om de regio rond Tripoli te veroveren en zo werd ook een vierde kruisvaarderstaat gesticht: het graafschap Tripoli.

De tweede kruistocht (1146-1148): een eerste falen.

De tweede kruistocht was het onmiddellijke gevolg van de inname van Edessa door de Turkse heer van Damascus Zengi in 1144. Paus Eugenius III beantwoorde deze rampzalige gebeurtenis met een nieuwe oproep tot kruistocht. De oproep werd vooral populair dankzij de prediking van Bernardus van Clairvaux. Deze maal werd de oproep beantwoord door twee gekroonde hoofden: Koenraad III, de Duitse keizer, en Lodewijk VII, de Franse koning. Alhoewel de kruistocht bijna was gestrand in Klein-Azië door de guerrillatactieken van de Seldjoekse Turken, bereikte zij, dankzij de leiding en discipline van de tempeliers, uiteindelijk toch de kruisvaarderstaten. De kruistocht werd uiteindelijk afgeleid naar Damascus, dat in 1148 werd belegerd. Door interne twisten tussen de baronnen van het koninkrijk Jeruzalem was er een groot gebrek aan eenheid, hierdoor was het beleg gedoemd om in een falen te eindigen.

De derde kruistocht (1189-1192): de tocht der koningen.

Na de verovering van Jeruzalem in de nasleep van de slag bij Hattin in 1187 door Saladin, de heer van Damascus en de sultan van Egypte, kondigde paus Gregorius VIII een nieuwe kruistocht af. De oproep werd beantwoord door de machtigste vorsten van het Westen: keizer Frederik I Barbarossa van het Heilig Roomse Rijk (Duitse Rijk), Filips II Augustus van Frankrijk en Richard I 'The lionheart' van England. De aanwezigheid van deze roemrijke en illustere figuren heeft ervoor gezorgd dat deze operatie de bekendste en de meest geromantiseerde van alle kruistochten zou worden. Frederik I vertrok in 1189, maar hij zou de Heilige Stad nooit bereiken. Hij verdronk immers bij het oversteken van een rivier, waardoor het Duitse contingent uit elkaar viel.

De andere twee vorsten vertrokken in 1190 via verschillende zeeroutes. Richard veroverde op weg naar het Heilige Land Cyprus op de Byzantijnen en zou het eiland later schenken aan de

tempeliers. In 1191 begon het beleg van Akko dat succesvol door de kruisvaarders werd veroverd, zo kregen de kruisvaarders opnieuw voet aan grond in het Heilige Land. Na het beleg van Akko keerde Filips II terug naar Frankrijk, Richard bleef doorvechten. De Engelse koning veroverde heel wat steden langs de kust en stelde die veroveringen veilig met zijn overwinning tijdens de slag bij Arsuf datzelfde jaar. Ten gevolge van de bedreiging van de Engelse gebieden in Frankrijk door zijn voormalige kruisvaartgezel Filips II, werd Richard echter gedwongen vrede te sluiten met Saladin om zo snel als mogelijk terug te keren naar Europa. Jeruzalem werd niet heroverd, maar een deel van het koninkrijk was hersteld en kon nog een eeuw blijven doorbestaan.

De vierde kruistocht (1202-1204): de verovering van Constantinopel

Deze kruistocht wordt ook wel de kruistocht van Constantinopel genoemd, omdat zij, totaal onbedoeld, zou leiden tot de verovering van deze grootste stad der christenheid. In 1198 kondigde paus Innocentius III de kruistocht af. De leiders van deze operatie waren graaf Theobald van Champagne die de kruisgelofte in 1199 aflegde, maar stierf in 1201 nog voor de kruistocht begon, en graaf Boudewijn IX van Vlaanderen (hij stond eveneens bekend als Boudewijn VI van Henegouwen) in 1200.

Deze keer wilde men een agressievere positie innemen, men koos ervoor om Egypte, waarvan de grootste bedreiging voor de kruisvaarderstaten uitging, aan te vallen. Om dat te realiseren hadden de kruisvaarders een vloot besteld bij de Venetiaanse doge Dandolo. Toen de kruistocht aanving in 1202, bleek al snel dat de opkomst en bijgevolg de financiële slagkracht heel wat lager uitviel dan verwacht. De Venetianen gooiden het op een akkoord, indien de kruisvaarders hun hielpen tegen de katholieke koning van Hongarije, dan zouden de Venetianen hun een uitstel van betaling toekennen. In 1202 werd aldus de Hongaarse stad Zara veroverd en aan de Venetianen overgemaakt. Toen de paus vernam dat de kruisvaarders een Roomse vorst hadden aangevallen, excommuniceerde hij woedend de kruisvaarders. Slechts na heel wat diplomatische inspanningen slaagden de kruisvaarders erin zich opnieuw van de pauselijke steun te verzekeren.

Niettemin raakten de kruisvaarders al snel in een nieuwe twist verzeild, namelijk het conflict rond de Byzantijnse troonopvolging. Alexios maakte in naam van zijn broer, die was gevangen genomen, aanspraak op de Byzantijnse keizerstroon van zijn oom. In ruil voor de hulp van de kruisvaarders, beloofde hij de kruistocht zelf te financieren en de schulden aan de Venetianen af te lossen. Hoewel de kruisvaarders Alexios' broer Isaac op de troon wisten te plaatsen, kon de keizersbroer zijn beloften niet waarmaken. Uiteindelijk mondde het gehele conflict uit op de verovering en plundering van de stad door de kruisvaarders op 12 april 1204. Constantinopel werd 3 dagen geplunderd en Boudewijn van Vlaanderen en Henegouwen werd tot nieuwe keizer gekroond. Hiermee begon het 'Latijns Byzantijnse Keizerrijk', de vierde kruistocht eindigde echter zonder dat een kruisvaarder ooit voet aan wal in het Heilige Land of Egypte heeft gezet.

De vijfde kruistocht (1217-1221): De strijd om Damietta.

Op het vierde Lateraanse concilie kondigde Innocentius III een nieuwe kruistocht af. Deze startte in 1217 met vooral contingenten uit Friesland en het Rijnland. Uit Engeland en Vlaanderen vertrokken schepen die op hun weg naar het Heilige Land Lissabon zouden bevrijden van de Moren en zo

Portugal voorzag van zijn huidige hoofdstad Lissabon. Ook koning Andreas II van Hongarije en hertog Leopold VI van Oostenrijk hadden het kruis opgenomen.

In 1218 arriveerden de verschillende contingents in het Heilige Land, waar plannen werden gemaakt om Egypte aan te vallen. In 1219 veroverden ze de stad Damietta in de Egyptische Nijldelta na een lange belegering. Ze behielden de stad tot 1221 in afwachting van keizer Frederik I van het Heilig Roomse Rijk, die reeds in 1215 had beloofd om aan de kruistocht deel te nemen, maar dat nog steeds had uitgesteld. Hoewel de keizer werd opgehouden door oorlogen in het eigen land, stuurde hij dat jaar hertog Lodewijk van Beieren met 500 ridders om de kruisvaarders in Egypte bij te staan. Met deze hulp drongen de kruisvaarders dieper in de Nijldelta door. Door handig gebruik te maken van het irrigatienetwerk wisten de Saracenen echter het kruisvaarderleger te isoleren en te verslaan. De kruisvaarders waren verplicht Damietta opnieuw uit handen te geven in ruil voor een veilige aftocht.

De zesde kruistocht (1228-1229): de diplomatie van Frederik II

Na de mislukking van de vijfde kruistocht, dreigde paus Honorius III de Duitse keizer Frederik II in 1225 te excommuniceren als hij zijn kruisvaartgelofte niet nakwam. Uiteindelijk zou de keizer in 1228 vertrekken. Hij wendde vooral strategie en diplomatiek aan om in 1229 het verdrag van Jaffa afsluiten, dat zonder ook maar één grote veldslag te leveren. Volgens het verdrag werden de steden Bethlehem, Nazareth en een aantal andere plaatsen aan de kruisvaarders overgemaakt. Belangrijker nog, hij wist Jeruzalem, weliswaar onder strikte voorwaarden, opnieuw in christelijke handen te brengen. De Tempelberg bleef echter moslimgebied. Jeruzalem moest wel een open stad zijn en de moskeeën mochten niet worden verwijderd. Daarnaast slaagde Frederik II erin de kroon van het koninkrijk Jeruzalem voor zichzelf op te eisen.

De kruistochten van Lodewijk IX (1248-1254 en 1269-1270): de laatste kruistochten door een heilige koning.

In 1244 werd Jeruzalem definitief veroverd door Turkse huurlingen uit Egypte. Als gevolg hiervan kondigde paus Innocentius IV een kruistocht af in 1245. De Franse koning Lodewijk reageerde hierop en vertrok in 1248 met een vloot, 1500 ridders en 25000 man naar Cyprus, om vandaar Egypte binnen te vallen in 1249. Hij veroverde Damietta en zette daarna koers naar Cairo, de hoofdstad van het Egyptische Rijk. Lodewijk verloor echter de slag om Mansoera en hij werd er gevangene genomen. Damietta moest worden teruggegeven en de tempeliers voorzagen een enorme som aan losgeld om de koning vrij te kopen. Lodewijk bleef nog tot 1254 in het Heilige Land en hielp er het koninkrijk Jeruzalem te verdedigen, aanvalsplannen om het koninkrijk te behoeden zou hij echter niet meer maken tijdens deze kruistocht.

In 1269 vertrok Lodewijk opnieuw op kruistocht. Hij zou nagevolgd worden in 1270 door zijn broer Karel van Anjou. De Franse koning werd echter afgeleid naar Tunis om daar een verbond te sluiten tegen Egypte, waar de mammelukken de macht hadden overgenomen. Toen hij in 1270 in Tunis aankwam, werd de koning ziek en hij overleed er. Door het overlijden van Lodewijk zag Karel van Anjou, die inmiddels zelf was vertrokken, ervan af de kruistocht verder te zetten.

Een overzicht van de verschillende religieuze ridderorden

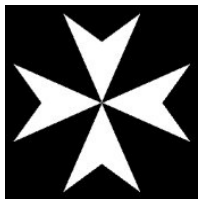
Jeroen Vansteenkiste

Het oprichten van de religieuze ridderorden was een antwoord op de nood aan militaire bijstand na de verovering van het Heilige Land tijdens de eerste kruistocht (1096-1099). Deze ordes werden in de loop van de twaalfde eeuw opgericht om zowel in de christelijke gebieden aan de kust van de Levant als elders (bv. Iberische Schiereiland of de Baltische regio) het land en de christenen zelf te verdedigen. Hun militaire activiteiten waren gericht tegen zowel de moslims als later tegen heidenen of kettters (bijvoorbeeld in Oost Europa). Deze ordes werden gekarakteriseerd door de combinatie van een militaire functie met een religieus leven, soms aangevuld met andere caritatieve bezigheden zoals het verzorgen van zieken en armen.

Ordes opgericht in het Oosten

Hospitaliers (Johannieters)

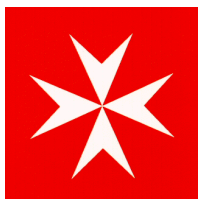
Pauselijke bul 1113-heden

Het precieze ontstaan van de orde van de hospitaliers is niet echt duidelijk en er bestaan verschillende theorieën over. Zeker is dat er tussen 1080 en 1100 in Jeruzalem een hospitaal ontstond waaruit de orde later is ontstaan. Door een afsplitsing van benedictijnen in Jeruzalem werd de orde van de hospitaliers gevormd en uiteindelijk erkend door in de pauselijke bul van 1113.

De hospitaliers legden zich voornamelijk toe op het verzorgen van zieken, ongeacht hun religie. Lekenbroeders verzorgden de zieken en priesters namen de biecht af. De eerste vormen van militaire activiteit (ca. 1120) waren vooral gericht op het beschermen van het hospitaal. Ridders en huurlingen sloten zich aan om te vechten tegen vijandelijke stammen. Een echte militaire orde werd pas gevormd rond het jaar 1160. De militarisatie van de hospitaliers heeft dus een 40-tal jaar geduurd, in tegenstelling tot de orde van de tempeliers die vanaf het begin een militaire orde was.

Na de inname van Jeruzalem door de Saracenen (1187), verhuisden de hospitaliers hun hoofdkwartier naar Tripoli. Op het einde van de dertiende eeuw, na de teloorgang van de kruisvaarderstaten, werden Cyprus en Rhodos de ordes voornaamste vestigingsplaatsen, daar werden ze dan ook respectievelijk de 'Ridders van Cyprus' en de 'Ridders van Rhodos' genoemd. In 1522 werden ze verslagen door de indrukwekkende Ottomaanse vloot en leger na een belegering van zes maanden. Zeven jaar later ontvingen ze van de koning van Sicilië Malta, Gozo en Tripoli, vanaf 1530 werden ze de 'Orde van Malta' genoemd.

De orde van de tempeliers

1119-1312

Naast de orde van de hospitaliers was de orde van de tempeliers één van de twee grote orden in het Heilige Land. Na de eerste kruistocht, in 1099, reisden veel

pelgrims naar de heilige plaatsten in Jeruzalem over routes die gevaarlijk waren, rondtrekkende bendes maakten er immers heel wat slachtoffers onder de pelgrims.

Op aansturen van koning Boudewijn II van Jeruzalem kreeg de orde zijn eerste erkenning op het concilie van Nablus in 1120. Hugo de Payns, de meester van deze prille orde, kreeg samen met zijn gevolg ridders de opdracht om de pelgrims te beschermen. Daarenboven stond de koning zijn paleis op de Tempelberg af aan hen, dat vanaf dan werd gebruikt als hoofdkwartier voor hun operaties. Dit hoofdkwartier kwam overeen met een deel van de Al-Aqsa Moskee, waar ooit het paleis van Salomo stond, vandaar de naam “Orde van de Arme Ridders van Christus en de Tempel van Salomo” of “Tempelridders”. De negen ridders, waaronder de Vlaamse Godfried van Sint-Omaars, waren arm en moesten leven van giften, het zegel van de tempeliers kan verwijzen naar deze staat van armoede. De eerste westerse commanderij werd door Godfried van Sint-Omaars gesticht in Ieper, in het jaar 1127.

In 1129 werd de orde officieel erkend door de Paus. Van dan af kregen de tempeliers steeds meer giften in de vorm van geld of land. In de bul van 1139 werd de orde vrijgesteld van de bisschoppelijke jurisdictie en moesten zij enkel aan de Paus verantwoording afleggen. Dankzij die steun uit het Westen kon de orde zich materieel beter uitrusten, waardoor zij een sleutelrol speelde in talrijke veldslagen in het Oosten. De orde wist haar inkomsten nog verder uit te breiden door als eerste een heus bank- en kredietsysteem uit te werken.

De orde van Sint-Lazarus

1099-heden

De orde van Lazarus was een orde die werd opgericht rond het leprozenhospitaal net buiten de muren van Jeruzalem. Dit hospitaal en het broederschap errond werd opgericht na de eerste kruistocht met als doel lepralijders bij te staan. In de strikte zin van het woord, kan men deze gemeenschap niet als een echte orde benoemen, aangezien de paus ze pas als dusdanig zou erkennen in de zestiende eeuw. Niettegenstaande deze formaliteit wordt zij wel degelijk als orde omschreven in bijvoorbeeld de tempelregel.

Wanneer de orde precies werd gemilitariseerd is niet bekend, wel weten we dat dit moet zijn gebeurd voor het einde van de twaalfde eeuw. Die militarisatie was wellicht het gevolg van de grote instroom aan tempeliers en hospitaliers die lepra hadden opgedaan. De tempelregel stipuleerde immers dat lepralijdende broeders moesten intreden bij de orde van Sint-Lazarus om daar verzorgd te worden. Hoewel het militaire belang van deze orde beperkt was, zijn er toch voorbeelden bekend waarbij, naast een corps van gezonde ridders, ook leprozen deelnamen aan de strijd. De militaire activiteiten werden echter weer stopgezet na de val van Akko in 1291.

De Duitse orde/De Teutoonse orde

1190-heden

De Teutoonse orde werd gesticht in 1189 na de derde kruistocht. De orde had, net als de orde van de tempeliers, het doel om de veroverde gebieden in het Heilige Land veilig te stellen. In tegenstelling tot de orde van de tempeliers, verzorgde de Teutoonse orde wel gewonde en zieke kruisvaarders. Tijdens de derde kruistocht werd er nabij Akko een veldhospitaal opgericht. Bij de inname van de stad werd binnen de muren het hospitaal

van de Heilige Maagd gebouwd, vergelijkbaar met de hospitaalorde ontstond uit dat hospitaal de Teutoonse orde.

Toch werd de Duitse orde reeds van bij zijn ontstaan veel sterker gemodelleerd naar het voorbeeld van de tempeliers dan naar het voorbeeld van de hospitaliers. Het ging dus in eerste instantie om een orde met militaire doelstellingen. Hoewel die activiteiten aanvankelijk op het Latijnse Oosten waren gericht, zouden kruistochten in Oost-Europa snel de hoofdaandacht van de Teutoonse ridders opeisen. Gesteund door de Duitse keizers verwierf de orde heel wat bezittingen in hedendaags Oost-Duitsland, Polen en de Baltische landen. Na de val van de kuisvaarderstaten op het einde van de dertiende eeuw, richtte de Duitse orde zich uitsluitend op haar activiteiten in Oost Europa. Zo werden zij de grondleggers van Pruisen en bekwamen aldus de status van een soevereine staat op het einde van de middeleeuwen en tijdens de vroegmoderne periode.

De Orde van het Heilige Graf

1114 – heden

Over de orde van het Heilige Graf is weinig bekend, althans wat betreft haar geschiedenis in de volle middeleeuwen. Wellicht vindt de orde zijn oorsprong in de institutionalisering van het broederschap van het Heilig Graf, waaruit ook de tempel- en de hospitaalorde is ontstaan. Net zoals de orde van Sint-Lazarus is een pauselijke erkenning tijdens de volle middeleeuwen voor deze orde onbekend. De kanunniken van het Heilig Graf, waarrond deze orde zich groepeerde, werden wel reeds in 1114 door de paus erkend. Hun embleem bestaat uit vier Griekse kruizen tussen de armen van het Latijnse krukkenkruis, ook wel het Jeruzalemkruis genoemd (het kruis van het Koninkrijk Jeruzalem verschilde hiervan doordat de kruisen goudkleurig waren).

Ordes opgericht op het Iberische schiereiland

Naast de kruistochten naar het Heilige Land, woedde er ook op het Iberisch schiereiland een religieus conflict. Al sinds de achtste eeuw waren de Moren heer en meester op het schiereiland en hun opmars werd pas in 732 gestopt met de slag bij Poitiers. De herovering van het schiereiland duurde enkele eeuwen en ook hier speelden verschillende religieuze ridderordes een grote rol. Een aantal voorbeelden:

De Orde van Sint Jacob van het Zwaard

1157 – heden

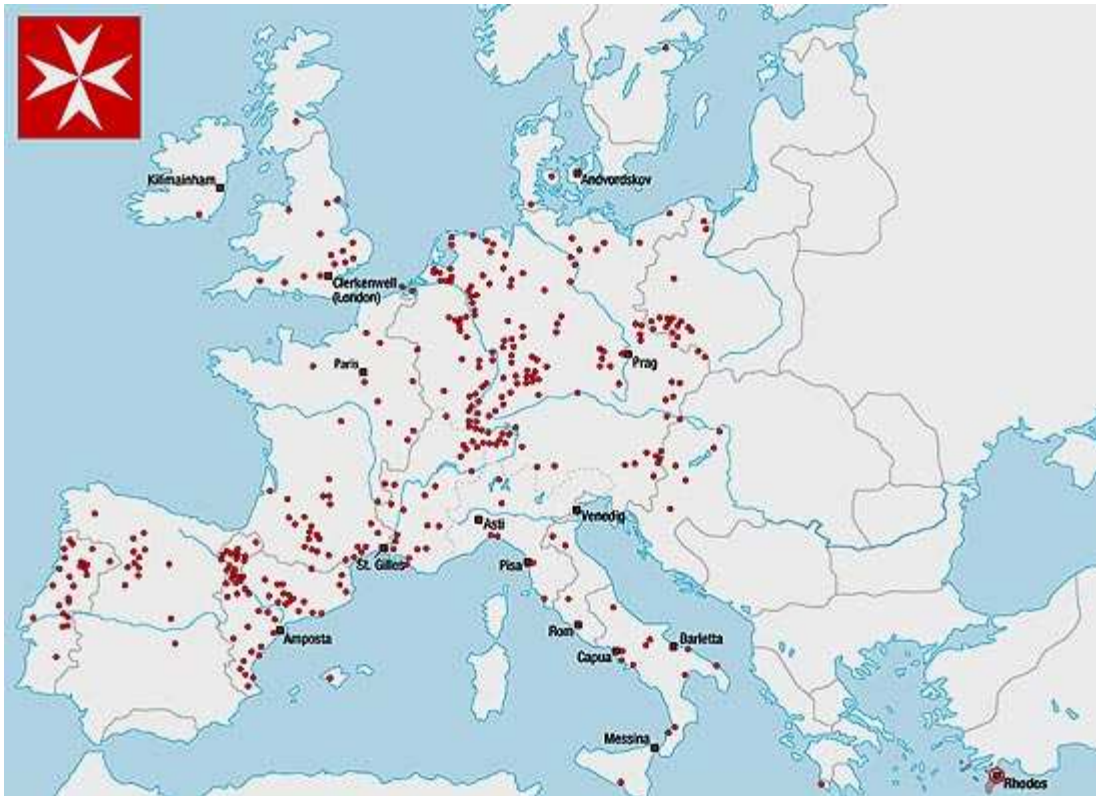

Deze Orde, ook wel de orde van Santiago genoemd, speelde een belangrijke rol bij het teruggedrijven van de Moren op het Iberische Schiereiland. De meningen over de betekenis van het kruis gaan ver uiteen, maar het is zeker niet te vergelijken met het kruis van de Orde van de tempeliers. Vooral jonge, adellijke telgen die niets zouden erven, traden toe tot deze orde. Net zoals andere religieuze ridderorden verdeelden ze hun tijd tussen gebed en gevecht op het slagveld. De stad Caceras werd in leen gegeven aan de orde, om ze te beschermen tegen de Moren en vandaar uit groeiden de inkomsten van de orde, door tol-, brug-, markt-, en pacht rechten. Vanaf het jaar 1174 veroverde de orde verschillende belangrijke steden op het Iberisch schiereiland.

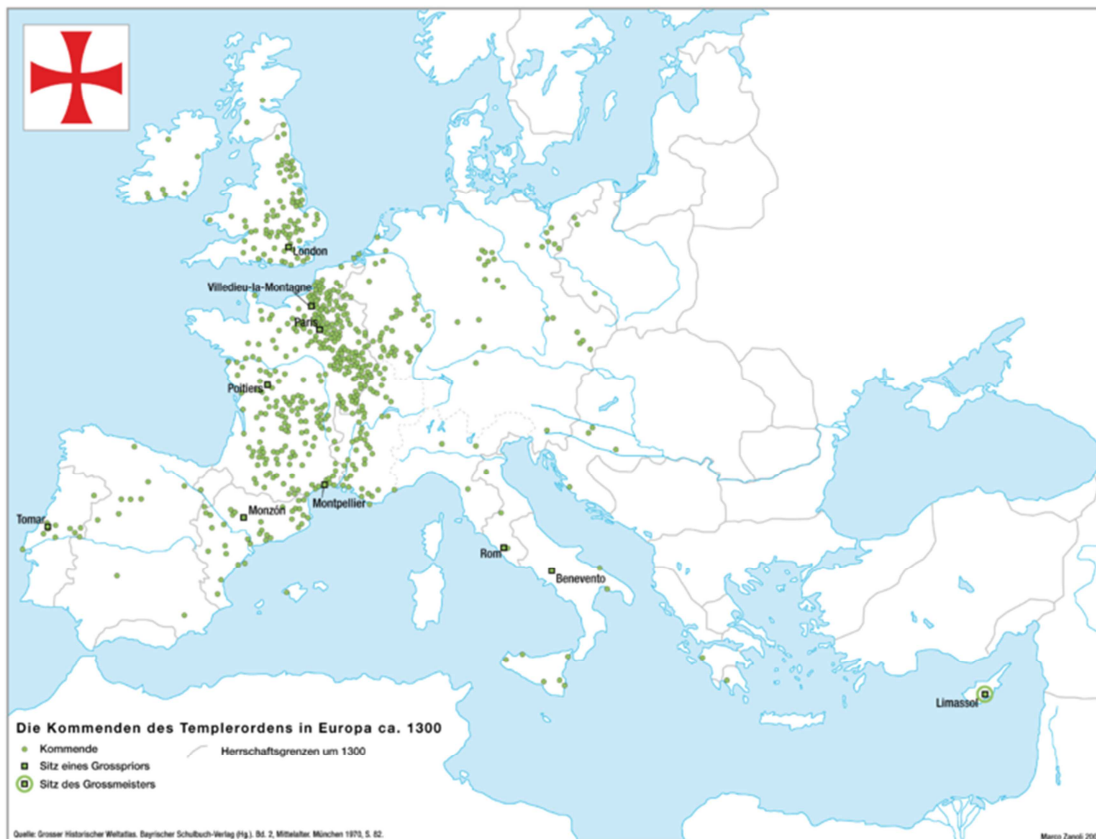

De orde van Calatrava werd opgericht door de koning van Castilië en speelde ook een belangrijke, militaire rol bij het verjagen van de Moren daar. Het kruis bestaat uit de combinatie van een Grieks met een fleur-de-lys aan de uiteinden.

Bezittingen van de orde van de hospitaliers rond 1300

Bezittingen van de orde van de tempeliers rond 1300

Als tegenreactie op de materiële vooruitgang die zich voordeed in de late 11e eeuw, streefden de monastieke hervormingen naar een verhoogde zuiverheid van net deze materialistische invloeden. Bovendien wilden de nieuwe religieuze bewegingen, vooral dan de Cisterciënzers, de ridderklasse christianiseren. De verhoogde religieuze invloed op de ridderstand zou leiden tot de ontwikkeling van de tempelorde waarop later andere militaire ordes zich baseerden. Als reactie tegen het toegenomen geweld door voornamelijk de ridderklasse, stelde de Kerk godsvredes en later godsbestanden in, waardoor armen, vrouwen, de clerus en kerkelijke bezittingen een zekere vorm van bescherming genoten. Een van de fundamenteën van de latere tempelierideologie is het onderscheid binnen de ridderklasse tussen goede en slechte ridders. Om het blinde geweld een halt toe te roepen werd er gepoogd voorwaarden te stellen aan het gebruik van geweld. Het concept van rechtvaardige oorlog, een idee dat Bernardus van Clairvaux zou gebruiken bij de afkondiging van de tweede kruistocht in 1147, is een koppeling tussen het concept van rechtvaardige oorlog met dat van godsvrede. Onder invloed van de Gregoriaanse hervormingen (2^e helft 11^e eeuw) zou het concept van rechtvaardige oorlog worden verheven tot dat van heilige oorlog. Ridders hadden niet enkel de legitimiteit om in bepaalde situaties te vechten, het werd een heilzame daad op zich die kon leiden tot de vergeving van hun zonden en de verlossing van hun ziel. Hiertoe diende de strijder wel bewust te zijn van zijn plichten en zijn spirituele doel, heilige oorlog ging bijgevolg gepaard met een innerlijke bekering, een nieuw ridderideaal. Een interessante parallel is te trekken met het concept van kleine en grote Jihad in de islam. De nieuwe krijger of kruisvaarder die deze strijd moest voeren was de *miles christi*. Het nieuwe concept van kruisvaart bestond in zijn essentie uit de combinatie van de ideologie rond heilige oorlog met die van pelgrimage.

Tegen deze algemene achtergrond van de vredesbewegingen, heilige oorlog en vooral kruisvaart moeten wij het ontstaan van de tempelorde bekijken; het ging om een verhoogd religieus bewustzijn van de ridderklasse enerzijds en een legitimatie en zelfs een spiritualisering van geweld door de Kerk anderzijds. De kruisvaartideologie omvatte een duidelijk verband tussen ridderschap en religiositeit, vooral dankzij het penitentiër karakter waardoor de *miles christi* voor God streed ter vergeving van zijn zonden. De tempeliers kunnen dus gezien worden als een institutionalisering van dat verband en dus van het kruisvaartideaal. Zij zouden echter verdergaan door hun votieve verplichtingen uit te bouwen, hun religieus karakter uit te breiden en hun geloften eeuwig af te leggen. Hun wereldlijk doel, de verdediging van het christendom in het Heilig Land, bleef ongewijzigd en was verweven met het religieuze doel.

Niettegenstaande het Broederschap van het Heilig Graf in de ontstaansgeschiedenis van de tempelorde vaak wordt genegeerd, vormt zij de wezenlijke link tussen de eerste kruistocht (1096-1099) en het ontstaan van de orde in 1120. Na de verovering van Jeruzalem in 1099 zouden een aantal ridders zich schikken onder de Augustijnenpriorij van de Heilige Grafkerk om Boudewijn I te dienen en het Heilig Land te verdedigen. Ze namen hierbij een religieuze levensstijl aan. Zij werden aangeduid als *miles christi* of *miles sancti sepulchri*. Het precieze ontstaan is onduidelijk maar situeert zich tussen 1099 en 1107. Vanaf 1114 ontwikkelde de broederschap zijn religieuze en ridderlijke kenmerken ten volle en zo werden de eerste fundamenteën voor de tempelorde gelegd. Enerzijds had het Koninkrijk Jeruzalem

een beperkt militair potentieel, aangezien de meeste kruisvaarders na de kruistocht terug naar het Westen gingen. Anderzijds stond het Koninkrijk onder constante externe bedreiging en was er steeds een prangend veiligheidsprobleem voor pelgrims, en zij waren een belangrijke bron van inkomsten voor het koninkrijk.

1119 was een echt rampjaar. Ten eerste leden de kruisvaarderstaten een zwaar verlies tijdens de Slag bij het Bloedveld met een aanzienlijk verlies aan manschappen en territorium tot gevolg. Ten tweede werden 700 pelgrims overvallen op de weg van Jeruzalem naar de Jordaan. Niet toevallig kregen de tempeliers hun formele erkenning op het concilie van Nablus in 1120 vermits ze een oplossing boden voor deze problemen. Ze kregen een verblijfplaats in het paleis van koning Boudewijn II op de Tempelberg, waaraan ze hun naam te danken hebben. Waarschijnlijk hebben de twee partijen elkaar gevonden ter beider voordeel, Boudewijn II kon zich zo verzekeren van een onafhankelijke militaire macht die de veiligheid van het koninkrijk kon garanderen en ridders met een religieus ideaal die militair actiever wensten te worden. De tempeliers stonden voortaan in voor de verdediging van het Heilig Land en van de pelgrims. We kunnen spreken van een institutionalisering van het kruisvaartideaal; namelijk permanente kruisvaarders onderworpen aan monastieke geloftes.

Initieel bleef de orde beperkt tot een kleine groep. Daarenboven had de tempelorde weinig patronage en verkeerde de orde in armoede door een gebrek aan donaties. Hierdoor begonnen de broeders te twijfelen aan hun legitimiteit en dit had zijn invloed op het moreel bij de tempeliers. Als oplossing voor de onzekere status wou Hugo van Payns een erkenning als orde.

Bernardus van Clairvaux (1090-1153) was een spilfiguur van religie en cultuur in de twaalfde eeuw. Hij zou de tempelorde steunen door het schrijven van "*Liber ad milites templi. De laude novae militiae*" en was eveneens betrokken bij het schrijven van de regel op het concilie van Troyes in 1129. Boudewijn II stuurde een brief naar Bernardus van Clairvaux, ergens tussen 1120 en 1126, met de vraag de orde te steunen in hun zoektocht naar pauselijke erkenning. De tempeliers zochten erkenning van hun regel om zichzelf te legitimeren, maar eveneens te organiseren en te institutionaliseren. Hiervoor zijn er twee belangrijke teksten, namelijk de regel zelf en het "*de laude novae militiae*", propagandamiddel voor de tempelorde. Het "*de laude*" was wellicht het belangrijkste legitimerend document van de nieuwe orde. Zij spreekt over een nieuw ridderschap met een tweezijdige natuur. Enerzijds waren zij ridders die de rechtvaardige en heilige oorlog ter verdediging van het geloof voerden. Anderzijds voerden zij oorlog tegen innerlijke demonen.

Er was redelijk wat externe kritiek op de orde, vooral over de combinatie van een religieus en militair leven of anders gezegd, monniken die wapens hanteerden vooral omdat het concept de driedigtheid (geestelijkheid, ridders, boeren) van de maatschappij doorbrak. Militaire orders werden als inferieur ten opzichte van andere religieuze instellingen gezien. Dit bracht twijfel in de rangen. Bernardus legitimeerde de orde door ze aan te duiden als "*novae militiae*"; zij belichaamden de christelijke ridderidealen die in schil contrast stonden met het seculiere ridderschap. De tempeliers waren het middel om morele normen aan de ridderklasse op te leggen. Volgens Bernardus vochten de tempeliers zowel tegen het vlees en bloed als tegen kwade geesten en hanteerden zij zowel de wapens van ridders als die van monniken. Bernardus impliceerde echter niet dat tempeliers monniken waren. (Bernardus benoemde ze nooit als "*monachus*", maar steeds als "*milites Christi*" of "*milites templi*") De regel wijst duidelijk op gebruiken van reguliere kanunniken, welke geen monniken waren. Ten

tweede wijst Bernardus de tempelorde kenmerken toe van monniken, wellicht om aan te duiden dat zij er evenwaardig aan waren, maar benoemt ze nooit als dusdanig.

De tempelierorde was een vredesmacht die een defensieve oorlog voerde. Haar leden konden uitkijken naar een dood die verlossing zou brengen. De tempeliers werden gekenmerkt door drie fundamentele karakteristieken: zij leefden in tucht en gehoorzaamheid, in armoede zonder eigen bezit en gemeenschappelijk zonder vrouwen en kinderen. Dat werd veruiterlijkt door een sober voorkomen en afwijzing van ridderlijke genoegdoeningen zoals jacht en spelen. Tegenover het nieuwe, echte ridderschap plaatste Bernardus het seculiere ridderschap, dat werd gekenmerkt door hebzucht, ijdelheid en eigengewin. In Bernardus' visie moest dit ridderschap evenzeer bestreden worden als de moslims in het Oosten. Die bestrijding was ook de tempelorde toebedeeld, zij bood immers een uitweg voor het wereldlijk ridderschap.

De grootste aandacht van Bernardus ging uit naar het Heilig Graf, de fysieke rustplaats van Christus, zijn leven vormde het christelijk levensmodel en zijn dood had voor verlossing van de dood gezorgd. Zo ook volgden de tempeliers als nieuwe ridders met religieuze en ridderlijke natuur een christelijk modelleven, en zo ook zouden zij worden bevrijd van de dood. De regel verzorgde het homogeen karakter van de orde. Op het concilie van Troyes in 1129 kreeg de tempelorde de noodzakelijke pauselijke erkenning.

De cisterciënzerinvloed verklaart wellicht het sterk benedictijns karakter van de tempelregel waardoor vele historici concluderen dat de tempelregel gebaseerd is op die van Sint-Benedictus. De regel omvatte de rechtspersoonlijkheid van de orde, zij regelde de organisatie, dagelijkse leven en de spiritualiteit van de orde. Op vlak van organisatie stelde zij de rechten en plichten van iedere broeder vast; verder organiseerde zij de kapittels van de orde. Zij stelde verder dat de orde werd geleid door de meester (eerste grootmeester Hugues de Payns – Frankrijk 1070 – Palestina 24 mei 1136). Later zou de hiërarchische structuur worden uitgebreid in de *retraits*, aanvullingen op de regel. Tempeliers dienden een innerlijke gematigdheid aan de dag te leggen door een gedisciplineerde, sobere en ingetogen houding aan te nemen.

De tempelorde was erin geslaagd om het kruisvaartideaal uit te breiden en te institutionaliseren. Meer nog, zij werd het instrument om het nieuwe ridderschap in teken van God te promoten in het Westen. Een ridderschap met een duidelijk militair doel in het Oosten, waarvoor het middelen uit het Westen nodig had; maar zelfs het militaire doel stond steeds in teken van God en de verdediging van het christendom.

De slag bij Hattin in 1187 en het verlies van Jeruzalem was een keerpunt in de Tempeliersgeschiedenis. Nadat de laatste belangrijke Europese vorst, Richard Leeuwenhart, het Heilig Land had verlaten, stonden de ridderorden er steeds meer alleen voor. Vanaf de dertiende eeuw, waren militaire campagnes zonder de tempeliers of hospitaalridders volstrekt onmogelijk geworden. In 1291, na de val Akko, werden de laatste Tempeliersburchten ontruimd en trok de orde zich terug in Cyprus. Toen de laatste meester, Jacques de Molay, in 1307 in Frankrijk aankwam, greep de Franse koning Filips IV de Schone zijn kans. Hij liet alle ordeleden in zijn rijk arresteren op beschuldiging van ketterij.

De organisatie van de bezittingen van de tempeliers in het Westen

Jeroen Vansteenkiste

Provincies, baljuwschappen en commanderijen

De bezittingen van de tempeliers in het Westen bestond vooral uit commanderijen, huizen en grote stukken land. Er was een overkoepelende structuur met aan het hoofd de grootmeester en het hoofdkwartier in Jeruzalem. Naast deze centrale structuur was de orde opgedeeld in provincies. Dit is een grote breuk met de organisatie zoals bij de benedictijnen, waar elke abdij autonoom werd bestuurd. Belangrijke provincies waren Frankrijk, Engeland, Poitou, Aragon, Apulië en Hongarije. Later splitsten deze provincies zich verder op naarmate het bezit aangroeide en werden er ook nieuwe provincies gesticht zoals voor Cyprus.

De provincies waren opgebouwd uit baljuwschappen. Zij werden gevormd door een netwerk van regionaal gegroepeerde commanderijen en tempelhuizen. Op lokaal niveau werden de huizen en domeinen geëxploiteerd vanuit de commanderijen. In de commanderij was er een kapel waar postulanten bij hun intrede hun geloften aflegden en waar de broeders de liturgie volgden. Vele tempeliers spraken geen Latijn en maakten gebruik van de plaatselijke voertaal. De provincies en baljuwschappen waren dan ook min of meer afgetekend op taalkundige criteria. In de commanderijen en tempelhuizen verbleven twee tot zeven tempeliers, maar waarschijnlijk waren dat zelden ridders. De leden verbleven ook niet op de plaats waar ze hun geloften hadden afgelegd, maar werden geregeld uitgewisseld tussen de commanderijen of tempelhuizen.

De tempeliers in Vlaanderen

De provincie Frankrijk was opgedeeld in vele baljuwschappen. Hierbij hoorden ook Vlaanderen, Artesië, Henegouwen, Brabant en Haspengouw. De grenzen van deze baljuwschappen wijzigden in de loop van de geschiedenis en stemden meestal niet overeen met de toenmalige politieke grenzen. Deze structuur bleef echter niet ongewijzigd over de tijd heen. Zo konden bepaalde baljuwschappen fuseren, zoals gebeurde met de baljuwschappen Brabant en Haspengouw rond 1260, terwijl andere baljuwschappen werden opgesplitst zoals gebeurde met Vlaanderen en Artesië in de eerste helft van de dertiende eeuw.

Waar de tempelorde precies commanderijen en huizen bezat in Vlaanderen en wanneer die werden gesticht of geschonken is niet altijd even duidelijk. Toch lichten tal van bronnen, vooral oorkonden, ons in over hun bestaan. Zo weten we dat de commanderij van Ieper een belangrijke plaats in het baljuwschap Vlaanderen innam gedurende de twaalfde eeuw. In de jaren twintig van de dertiende eeuw verloren de tempeliers hun rechten van de stad Ieper waardoor het zwaartepunt van de Vlaamse tempeliers verschoof naar de commanderij van Slijpe.

Volgens historicus Michel Nuyttens zag de structuur er in Vlaanderen gedurende de dertiende eeuw als volgt uit:

Commanderij van Ieper aan het hoofd (met Commanderij Neder-Waasten en een huis te Kortrijk)

Ondergeschikt aan de commanderij van Ieper:

- > Commanderij Slijpe
 - > Commanderij Gistel
 - > Commanderij Gent
 - > Commanderij Ruislede
 - > Commanderij Brugge
 - > Huizen in Jabbeke, Leffinge en Stene (onder voorbehoud ook Nieuwpoort en Veurne)
- > Commanderij La Haie met ondergeschikte huizen en commanderijen
- > Commanderij Cassel met ondergeschikte huizen en commanderijen
- > Commanderij Cobrieux met ondergeschikte huizen en commanderijen

Commandeurs, magister cismarinus en visitor

De alledaagse leiding van iedere provincie, baljuwschap of commanderij viel onder de leiding van een commandeur. Tempelhuizen werden gestuurd vanuit de commanderij en hadden geen aparte leiding. De taken van de commandeur waren dus verschillend naar gelang hun niveau van bestuur. Zo waren commandeurs van baljuwschappen bevoegd voor het beheren van het patrimonium en van allerhande financiële activiteiten, het ontvangen van schenkingen en het regelen van geschillen. Ook nieuwe toetredingen vielen onder het gezag van de commandeur van het baljuwschap. De lokale commandeurs waren ondergeschikt aan die van het baljuwschap. Zij beheerden dan het concrete patrimonium van de commanderij, dus enkel op het niveau van de lokale invloedssfeer.

Ieder jaar riep de commandeur van de provincie een provinciaal kapittel bijeen. Daar werden allerhande zaken besproken, zoals juridische en disciplinaire problemen, het inzamelen van geld, etc. Wanneer men echter geconfronteerd werd met zeer moeilijke kwesties zoals diepgaande conflicten of met provincie-overschrijdende aangelegenheden, dan werden die behandeld op het generale kapittel van de orde.

Op het hoogste niveau bestonden er in het Westen een aantal functionarissen met bevoegdheden die het niveau van de provinciale commandeur oversteeg. De *magister cismarinus* stond boven de provinciale commandeurs. Er was een *magister cismarinus* op het Iberische schiereiland en één in Frankrijk. De taak van de *magister cismarinus* was het coördineren van de bezittingen in het westen en het regelen van de transporten naar het Oosten, waar de hoofdactiviteit van de orde van de tempeliers was gevestigd. De *magister cismarinus* verdwijnt echter op het einde van de twaalfde eeuw.

In die periode ontstaat er echter een andere functie, namelijk die van *visitor* of *visitator*. Deze officiaal werd benoemd in Jeruzalem en werd voor een bepaalde periode naar het Westen gestuurd. Naast het verspreiden van bevelen uit het Oosten en nieuwsfeiten, was hij verantwoordelijk voor de controle van de westerse bezittingen. Door de *visitor* werd de invloed vanuit het centraal convent naar het Westen toe vergroot.

De broeders van de tempel: ridder of sergent?

Koen Lozie

De leden van de tempelorde werden opgesplitst in verschillende groepen: ridders, geestelijken en sergeanten.

Ridders waren personen met een hoger sociale status dan sergeanten. Vaak ging het om telgen uit adellijke families die geridderd waren, maar ook gewone lieden konden het soms tot ridder schoppen. In de loop van de dertiende eeuw zal de orde het statuut van ridder echter nauwer gaan definiëren om de instroom van niet-adellijke families in te perken. Enkel zij die een vader hadden met een ridderlijke status, kwamen in aanmerking om tempelridder te worden.

De sergent was een man die behoorde tot de middelste of lagere klassen van de bevolking. Hij vervulde een specifieke rol binnen de orde. Naast hun militaire rol vervulden sergeanten, in tegenstelling tot de ridders, ook taken in de dagdagelijkse praktijk van de orde. Zo stonden zij in voor de materiële werking van de orde, door onder meer de orde-bezittingen bij te houden, allerlei klusjes te verrichten en ambachten uit te oefenen.

De tempelridders maakten de zware cavalerie van het tempelleger uit. Op militair vlak brachten zij het meest gewicht in de schaal. Zo beschrijft de regel hoe deze zwaarbewapende strijders werden gebruikt als een 'shocktroepen' die een wig moesten drijven in de vijandelijke linies. Daarom moest niet alleen de ridder maar ook zijn paard zwaar bepantserd zijn met padding of met maliën.

Niettegenstaande de pivotale rol van het ridderleger mag men de inbreng van de sergeanten niet uit het oog verliezen. Tijdens de grotere veldslagen was het immers hun taak om als lichte cavalerie de zwaar bewapende ridders te volgen in de charge. Het was aan de sergeanten om de wig die de ridders in de vijandelijke linies hadden weten te slaan, open te houden en verder uiteendrijven. Daarnaast vervulden de sergeanten nog andere taken als lichte cavalerie, zoals het uitvoeren van lichte raids en het verzorgen van de communicatie.

De sergent te paard mag niet verward worden met een turkopool. Turkopolen waren nog lichter bewapend dan de sergeanten en werden veelal ingezet als bereden boogschutters. In tegenstelling tot de sergeanten waren zij meestal huurlingen. Zij deden dienst als hulptroepen waarbij één van hun hoofdtaken bestond uit verkenningswerk.

De uitrusting van de sergeanten werd net als die van de ridders voorzien en betaald door de orde. Omdat de sergeanten een lagere status hadden dan de ridders, werd dus ook minder besteed aan hun uitrusting. Ze droegen padding met een maliëنهاuberk en hierover een zwarte wollen tabbaard met een rood kruis. De maliëنهاuberk was gemaakt zonder de armen, vergelijkbaar met het ontwerp van een T-shirt.

Een groot verschil tussen de ridders en de sergeanten was de kleur van de mantel. De ridders droegen een witte mantel met rood kruis. De sergeanten kregen een zwarte of bruine mantel met rood kruis. Dit als teken van de lagere status en beperktere verantwoordelijkheid van de sergeanten tegenover de ridders, zij waren immers minder zuiver dan hun ridderlijke tegenhangers. Desalniettemin waren de sergeanten aan dezelfde regels onderworpen als de ridders en zij konden evengoed hun mantel verliezen of zelfs uit de orde worden verbannen.

Vrouwen bij de Tempeliers

Annick Smits

In vroegere studies werd er weinig aandacht geschonken aan de plaats van vrouwen binnen de religieuze ridderorden. Een jongere generatie van historici maakt daar nu wel werk van. Toch blijft er heel wat onduidelijk. Er waren zusters die in afzonderlijke vrouwenhuizen woonden, maar er waren evengoed enkelingen die in mannenhuizen verbleven. Het is wel zo dat vele van deze vrouwen geen echte nonnen en/of zusters waren maar eerder lekenzusters. Desalniettemin blijkt dat ze toch in contact stonden of aangesloten waren bij een huis van een militaire orde en dat ze daar zelfs een actieve rol in het alledaagse leven speelde. Welke status deze vrouwen hadden binnen de orde blijft echter onduidelijk.

Wat we wel weten is dat deze vrouwen niet meevochten tijdens de talrijke campagnes van de ridderorden. Zij waren echter niet de enige die niet meevochten, er waren immers ook broeders die een niet-militaire functie vervulden zoals die van smid, schaapherder, enz., en ook zij vochten niet mee. De vrouwen namen wel ten volle deel aan het religieuze leven, in die zin konden zij door te bidden in de ‘heilige strijd’ participeren zonder fysiek op het slagveld aanwezig te zijn. Een meer wereldlijke functie die sommige vrouwen binnen de religieuze orden vervulden, was de verzorging van zieken en gewonden.

De vrouwen van de verscheidene ridderorden namen dus op diverse wijzen deel aan het dagdagelijkse leven van de gemeenschappen waartoe zij behoorden. In hoofdzaak werd hun leven gedirigeerd door de regel en statuten van die ordes, net zoals hun mannelijke tegenhangers dus. Bij de tempeliers bijvoorbeeld volgden zij de stipulaties van de tempelregel en zijn *retraits*.

In de middeleeuwen waren er verschillende niveaus van ‘vocatie’ die mannen en vrouwen konden binden aan een militaire orde. Vrouwen traden soms in bij een orde als toegewijde zusters, maar als dit niet mogelijk of wenselijk, konden ze via associatie een deelgenoot van de orde worden. Er bestonden verschillende namen voor dergelijke deelgenoten naargelang welke positie ze innamen ten aanzien van de orde.

Consortores waren geassocieerd met een lokale commanderij, door bijvoorbeeld een schenking te doen en daarvoor in ruil herdacht te worden in de gebeden van de broeders en deel te hebben in hun goede werken. Zij bleven in hun eigen huizen wonen en ze trokken dus niet ‘in’ bij de orde, verder moesten zij geen habijt dragen.

Daarnaast waren er de *donatae*. Zij hadden de gelofte van gehoorzaamheid afgelegd, maar werden vrijer gelaten in andere verplichtingen. De *donatae* leefden dus wel samen met de ander kloosterlingen. Naargelang de manier waarop men aangesloten was tot een orde droegen sommigen een habijt, anderen dan weer niet wanneer ze in huizen woonden buiten de orde.

Hoewel er duidelijk verschillende statuten bestonden in welke mate men met de orde was geassocieerd, was de terminologie die men daarvoor gebruikte op zijn minst verwarrend te noemen. Soms werd één en dezelfde vrouw beschreven met twee verschillende termen, dat kon zelfs in één en dezelfde tekst waarin dan te lezen staat: “*consorror et donata*”.

In welke mate vrouwen werden toegelaten, kon sterk verschillen tussen de religieuze ridderorden onderling. De orde van het hospitaal van Sint-Jan en de orde van Santiago bijvoorbeeld aanvaarden

vrouwen al van bij hun ontstaan. Er waren echter ook orden die vrouwen niet toelieten. Zo verbood de Teutoonse Orde de aanwezigheid van vrouwen, omdat hun aanwezigheid de mannen 'zwak' zou maken. Een vrouw kon er wel een 'halfzuster' worden, die werd ingezet voor de ziekenverzorging in de hospitalen die de orde rijk was.

Ook de tempelorde wilde initieel vrouwen compleet uitsluiten. Volgens de tempelregel konden vrouwen niet intreden, zelfs niet als geassocieerden, aangezien hun aanwezigheid de broeders kon verleiden tot het begaan van zonden. De regel ging zelfs zo ver dat mannen die zich bij de tempelorde aansloten onder geen beding contact mochten hebben met vrouwen, zelfs niet met hun eigen moeder of zusters. Deze houding ten aanzien van vrouwen konden de tempeliers echter moeilijk blijven aanhouden. Het waren immers vooral vrouwen, vaak uit de gelederen van de adel, die een belangrijke rol speelden in het patroneren van verschillende religieuze instellingen. Wilde de tempelorde haar bezittingen optimaal uitbreiden, dan kon zij niet blijven weigeren ook patronessen als schenkers, als geassocieerde leden of zelfs als volwaardige zusters te aanvaarden.

Ondertussen is er genoeg bewijs dat in Europa vrouwen wel degelijk werden toegelaten tot de religieuze ridderorden ook tot de tempelorde vormde daar geen uitzondering op. Al was het dat een getrouwd koppel zich had aangesloten bij de orde.

Kleding in de volle middeleeuwen

Annick Smits

Ook in de Middeleeuwen kende men een soort mode, toch mogen we onder ‘mode’ niet hetzelfde verstaan als ons modern begrip. Hoewel ook de middeleeuwen wijzigingen in kledingstijl kende, ging dat niet met zo een vaart als wij nu kennen. Kledij varieerde vooral naar gelang plaats en bevolkingsgroepen. Veranderingen in die kledingstijl was dan ook vooral het gevolg van geografische uitwisseling of sociale interactie, waarbij de uitvoering en het materiaal werd aangepast.

Vooraf de rijken deden mee aan ‘de mode’. Armen hadden er immers het geld niet voor en voor boeren en andere arbeiders moest de kleding in de eerste plaats beschermend en praktisch zijn. Rijkere mensen, zoals welgestelde burgers en edellieden, droegen kleding die hun welvaart en status weergaf. Ze moesten met hun kleding kunnen imponeren.

De basis van de meeste kleding bestond uit wol, linnen en leer. Voor de rijken had je dan ook nog zijde en andere dure stoffen.

Het hoofd was meestal bedekt, ook bij mannen. De reden hiervoor is niet altijd even duidelijk. Volgens sommigen gebeurde dat omwille van christelijke invloeden, volgens anderen gaat het eerder om praktische redenen, zoals om het haar bij elkaar houden zodat het niet in de weg hing bij het werken.

De armen en benen daarentegen dienden wel bedekt te worden. Mouwen kon men een eindje oprollen, maar, vooral bij de vrouwen, moesten de bovenarmen en benen bedekt blijven. De rok kon een omhoog gebonden worden om de voeten vrij te maken bij het werken en zodat het kleed niet bleef vasthaken. Dat kon echter wel als ondeugend worden beschouwd.

Vrouwen droegen heel eenvoudige jurken, steeds een onderjurk en een bovenjurk. Daar bestonden wel variaties in: De onderjurk werd meestal in alle eenvoud gemaakt, de bovenjurk was soms in 2 stukken aan elkaar vastgezet met een opening voor het hoofd en met spleten of veters onder de armen vastgezet. Soms werden de 2 stukken gewoon los van elkaar gedragen. Bovenjurken zonder mouwen zodat de mouwen van het onderkleed de armen bedekten kon ook. De opening voor het hoofd had meestal de vorm van een V. Rond het middel droegen ze een riem en aan die riem hing dan een buidel met bijvoorbeeld geld, een dolk en een set eetgerei. De vrouwen van adel droegen een bliaut. Een kledingstuk met in een lange punt uitlopende mouwen.

Mannen droegen wijde onderbroeken waar de pijpen (hosen) afzonderlijk aan werden vastgemaakt door middel van lintjes. Deze hosen bedekten de onderbenen en een groot deel van de bovenbenen. Het bovenlichaam werd meestal bedekt door een eenvoudig hemd. Ook de mannen hadden een riem om hun middel, met dolk, eetgerei en een buidel. Boven de onderkledij werd ook een tuniek gedragen. Gewone lieden droegen deze kort, edelen droegen een lange tuniek.

Als bescherming tegen de elementen droegen zowel mannen als vrouwen een wijde mantel met een kap, die was gemaakt van dikke lagen linnen en/of wol; hij werd bovenaan vastgemaakt met een veter of een speld. De mantel kon ook gebruikt worden om onder te slapen indien nodig.

Kleding van de Tempelridders

Volgens de primitieve regel van de Tempelorde zagen de tempeliers er als volgt uit:

Alle broeders dienden een habijt te dragen dat bestond uit één enkele kleur: wit, zwart of bruin. Men droeg een mantel waarbij enkel de ridders van de tempelorde het voorrecht hadden om een witte mantel of habijt te dragen, de witte kleur stond immers symbool voor het feit dat zij uit de duisternis van het leven waren gestapt en een zuiver bestaan nastreefden. Zo konden zij elkaar herkennen als zijnde verzoend met hun Schepper. (Regel 17)

Alle gewaden van de ridders van de tempelorde moesten vrij zijn van versiering, tekenen van rijkdom of trots. Ze waren een beeltenis van eenvoud. Ridders mochten geen bont dragen op hun lichaam of eronder te slapen. Zij gebruikten enkel gewaden en dekens gemaakt van schapen- en lamswol. Er werd aangeraden om allen hetzelfde gekleed te gaan. De drapier moest erop toezien dat elk hetzelfde droeg, zodat er niet kon slecht gesproken worden over de orde of tussen de broeders onderling. De drapier had de verantwoordelijkheid over het feit dat ieders kleding perfect paste en dat de ene zijn kleding niet langer of korter was dan de andere. (Regel 18)

Een broeder die uit trots of arrogantie mooiere en duurdere kleding wenste te dragen, liet men de slechtste kleren dragen. En zij die nieuwe kleding kregen, moesten hun oude kleding teruggeven, opdat die aan de sergeanten, de schildknapen of de armen kon gegeven worden, afhankelijk van de beslissing van de drapier. (regel 19)

Omwille van de warmte in het Oosten was het toegelaten om enkel het linnen hemd te dragen. De regel stipuleert echter dat dit onder geen beding een recht was, maar moest worden gezien als een gunst.

Meestal ging de Tempelbroeder dus gekleed als volgt: Hij droeg hozen, een broek, een wapenrok of een habijt die bestond uit één kleur: wit, zwart of bruin. Enkel zij die het Ridderschap ontvagen hadden, mochten een witte mantel dragen. Later kwam daar het rode kruis op de linkerschouder bij. Sergenten droegen een zwarte of bruine mantel. Ook op de wapenrok werd een rood kruis aangebracht, dat was immers het teken dat zij tot de tempelorde behoorden.

De bovenkleding mocht onder sommige omstandigheden worden uitgelaten, zodat men enkel het linnen hemd aan had. Die gunst werd verleend omdat de ridders regelmatig in het Oosten vertoefden en het daar erg warm was tussen Pasen en Allerheiligen.

Schoenen moesten, net zoals de rest van de kleding, makkelijk uit- en aantrekbaar zijn, omdat men steeds snel moest kunnen strijden. De schoenen mochten daarenboven geen punten of veters hebben, veters werden immers gedragen door de heidenen.

Uiterlijk schijn was absoluut verboden, wapens en kleding mochten geen tekenen hebben van rijkdom, trots of enige andere versiering. Men moest leven in eenvoud en men diende zich eenvoudig te gedragen in zowel houding, kleding als wapenuitrusting.

Voeding in de 12de en 13de eeuw

Natasja Coppejans

In tegenstelling tot wat wij, als toch wat verwende westerlingen, gewend zijn qua hedendaags voedselaanbod, ging het er in de middeleeuwen heel anders aan toe. Wat er op tafel kwam, hing sterk af in welke sociale klasse men zich bevond, waar men leefde en het al dan niet slagen van de oogst. Omdat men voedsel vaak niet kon conserveren en het transport traag verliep, werden slechts een beperkt aantal voedselproducten verhandeld, het ging dan vooral over droge waren zoals granen. Exotische voedingsproducten waren enkel voor de rijkere klassen weggelegd.

De meeste mensen aten twee maaltijden per dag, een middagmaal en een licht avondmaal. Hoewel men soms een ontbijt at, werd dat als een teken van gulzigheid gezien. Men kookte op een open vuur in een ijzeren pot. Vandaar dat soep en allerhande stoofpotten vaak op het menu stonden, al dan niet aangevuld met vlees of vis aan het spit. Een ander populair gerecht waren pasteien die men vaak zelf vervaardigde. Wanneer men zich geen oven kon veroorloven, liet men de zelfgemaakte pasteien bij de bakker uitbakken. Voor taarten bestond er een taartvorm met deksel die men in de smeulende as legde en het daarmee ook bedekte.

Eten deed men niet op borden of met het bestek zoals we dat vandaag kennen. Vaak werd hard brood van een aantal dagen oud gebruikt als bord, daarop werd het eten geschept. Het enige waarvoor een houten kom werd gebruikt, was het drinken van soep. Vorken werden niet gebruikt, toch hechtte men een zeker belang aan hygiëne, daarom werd er enkel met de vingertoppen gegeten en diende men de handen voor iedere maaltijd te wassen. Een mes en een lepel had men dan weer wel.

Armen versus rijken

De kloof tussen arm en rijk trok zich ook door wat voedsel betrof. In tijden van hongersnood waren er zelfs decreten die de consumptie van bepaalde voedingsmiddelen voor bepaalde klassen verbood. De omvang van en variatie in de maaltijd hing sterk af van wat men zich kon veroorloven, de seizoenen en het aanbod.

Typische producten en gerechten voor de armere lagen van de bevolking waren vis en oesters (indien men in het noorden woonde), haan, kip, konijn, brood (als hoofdbestanddeel), eieren, kolen, wortelen, ajuin, bonen, sinaasappelen, rozijnen, vijgen, bosaardbeien en allerhande bessen, appels, peren, abrikozen, noten (waaronder vooral amandelen), etc. Met uitzondering trof men ook varken en rund op het menu aan. Er werd hoofdzakelijk botermelk, zelfgemaakte cider en bier (ale) gedronken.

De rijken konden zich meer veroorloven, zo hadden zij ook rund- en varkensvlees, wild, pauwen en zwanen (geserveerd met pluimen en staart), honing, specerijen, marsepein, brood (van tarwe), kaas, etc. Ter aanvulling van het bier, de cider en botermelk dronken zij vooral wijn. Water daarentegen werd door geneeskundigen afgeraden wegens onzuiverheden.

Aangezien zij een betere toegang hadden tot duurdere handelsproducten, was hun menu gevarieerder en beter afgekruid. Men hield ervan om zijn maaltijden zeer zoet te maken met honing en suiker en dit dan te combineren met zure ingrediënten.

Een aantal gerechten

- Gepocheerde eieren
- Gekookte groenten
- Gevulde varkenspoten
- Vispasteien
- Kip met druiven
- Groenten en vis in gelei
- Amandelpap
- Gevulde pannenkoeken
- Vla

Voeding in de tempelorde

Aangezien de tempeliers niet alleen broeders maar ook militairen waren, werd aan voeding de nodige aandacht besteed. Die was gevarieerd en de porties waren ruim voldoende. Er was wel een beperking op de vleesconsumptie. Vlees mocht slechts drie maal per week gegeten worden; op vis, groenten en brood stonden echter geen beperkingen. Wat overbleef van de maaltijden werd gegeven aan de aalmoezenier die de restjes diende te verdelen onder de armen.

Men kende twee vastenperiodes per jaar: één voor Pasen en één voor Kerstmis. Een periode van vasten hield in dat men slechts één maaltijd per dag mocht eten, deze mocht geen vlees bevatten en men maakte meer gebruik van lentevoedsel.

Op veldtochten was voedselbevoorrading één van de belangrijkste aandachtspunten. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hiervoor een afzonderlijke officiaal werd aangeduid, namelijk de proviand meester (“commandeur des victuals”). Toch lichtten talrijke bronnen ons in over de vele moeilijkheden in verband met voedselvoorziening, vooral wanneer de legers opereerden in vijandelijk gebied met afgesneden bevoorradinglijnen. Het is dan ook vanzelfsprekend dat er op die momenten zware hongersnood kon uitbreken, die de legers sterk verzwakten.